

ATATÜRK DÖNEMİ TÜRKİYE EKONOMİSİ (1923 – 1938)

Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
KAÜİİBFD
Cilt, 7, Sayı 12, 2016
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Makale Gönderim Tarihi: 25.02.2016

Yayına Kabul Tarihi: 11.03.2016

Savaş DURMUŞ
Yrd. Doç. Dr.
Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
sdurmus_75@hotmail.com

N. Kemal AYDEMİR
Yüksek Lisans Öğrencisi
Kafkas Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
hh.kemal@hotmail.com

ÖZ Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne kalan miras; altyapısı, sanayisi olmayan; mal ve hizmetleri kendi halkına yetmeyen, üretimsiz ve yoksulluk içinde bir ülkedir. Ülkede ciddi bir sermaye birikimi de yoktur. Gayrimüslimlerin elinde bulunan sermaye de savaşlardan dolayı ülkeyi terk etmiştir. Dolayısıyla yeni Cumhuriyet'i kuranların önünde az zamanda çözmeleri gereken çok iş ve sorun vardır. Bu sorunları /işlerin en önemlisi de ekonomik sorunlardır.

1923'te ürettiği buğday bile kendisine yetmeyen, şeker üretemeyen ve ithal eden bir ülke, 1938 yılına geldiği zaman dış dünyaya hem tarım hem de sanayi malları satan bir ülke haline gelmiştir. Aynı ülke 1927-1938 yılları arasında ortalama %8,72 oranında reel büyüme gerçekleştirmiştir. Bu çalışmada; Atatürk'ün ekonomik görüş ve öngörülerinin sonuçlarının ne kadar doğru ve başarılı olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Ekonomi, İzmir İktisat Kongresi
Jel Kodu: R10, R11
Türü: Derleme
DOI:10.9775/kauibfd.2016.008

Atıfta bulunmak için: DURMUŞ, S. ve N. K. AYDEMİR (2016) "Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923-1938)" *KAÜİİBFD* 7(12), 155-167.

TURKEY ECONOMY OF ATATÜRK'S PERIOD (1923 – 1938)

Kafkas University
Economics and
Administrative Sciences
Faculty
KAUJEASF
Vol. 7, Issue 12, 2016
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Article Submission Date: 25.02.2016

Accepted Date: 11.03.2016

Savaş DURMUŞ
Assistant Professor
Kafkas University
Faculty of Economics and
Administrative Sciences
sdurmus_75@hotmail.com

N. Kemal AYDEMİR
Graduate Student
Kafkas University
Institute of Social Sciences
hh.kemal@hotmail.com

ABSTRACT | Ottoman Empires

inheritance to republic of Turkey is a country that hasn't substructure industry; its products are insufficient for its own people and is in misery. In that country, there isn't substantially capital stock. Capital that non-muslims have left the country because of war. So the founders of republic have works and problems that should be solved in a very short time. The most important problem work is economical problems.

The country that its wheat production isn't sufficient for its own need, can't produce sugar beet and import sugar beet in 1923, has turned into a country that sell both agricultural products and industrial goods in 1938. The same country has carried out approximately %8,72 economic growth between 1927 and 1938.

In this study; it is seen that Atatürk's economic vision and his foresight is very successful and correct.

Key Words: Atatürk, Economy, İzmir Economic Congress

Jel Code: R10, R11

Type: Review

Cite this Paper: DURMUŞ, S. N. K. AYDEMİR (2016) "Turkey Economy of Atatürk's Period (1923-1938)" *KAUJEASF* 7(12), 155-167.

1. GİRİŞ

Dünya ve ülke tarihlerine yönelik araştırmaların bir boyutunu da ekonomik gelişmeler ve seyir oluşturmaktadır. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bugününü anlamak ve geleceğine dair plan yapabilmek için, tarihini de iyi etüd etmek gerekmektedir. Bu çalışma Türk tarihinin önemli bir döneminde, Cumhuriyet sonrasında, muasır medeniyetler seviyesine ulaşabilmek için ne tür ekonomik önlemler ve faaliyetler sergilendiğine yöneliktir.

Süreç, Mustafa Kemal Atatürk'ün askeri ve siyasi dehasının yanında, iktisadi dehasının katkılarıyla yürümüştür. Bu nedenle çalışmada Cumhuriyet'in ilan edilmesinden Gazi Mustafa Kemal'in ölümüne kadar Türkiye ekonomisinin kalkınmasında atılan adımlara yer verilmiştir.

2. CUMHURİYET EKONOMİSİNİN MİLADİ İZMİR İKTİSAT KONGRESİ (17 ŞUBAT 1923)

Anadolu'da Kurtuluş Savaşını başarı ile tamamlayan Kemalist kadro Anadolu'nun gerçek kurtuluşunun ancak ve ancak ekonomik zaferlerin kazanılması ile mümkün olacağına inanıyordu. Mustafa Kemal başta olmak üzere Kurtuluş Savaşı'nı kazanan kadro her fırsatta bu durumu dile getirmiştir. Daha Ocak 1923'te yani zaferden iki üç ay sonra Mustafa Kemal, *“Türkiye Devleti, Devlet-i İktisadiye olacaktır”* diyerek bundan sonraki asıl amacını özlü bir şekilde dile getiriyordu. Nitekim daha barış anlaşması imzalanmadan, Cumhuriyet ilan edilmeden yani yeni bir ülke kurulmadan; Şubat 1923'te, izlenecek ekonomik politikaların belirlenmesi ve ekonomik kalkınmanın tüm toplumun katılımı ile başlatılması için İzmir'de Türkiye İktisat Kongresi'ni toplamıştır. Bu kongrenin açılış konuşmasında Mustafa Kemal şunları söylemiştir; *“Siyasi ve askeri zaferler ne kadar büyük olurlarsa olsunlar, iktisadi zaferlerle taçlandırılmazlarsa meydana gelen zaferler kalıcı olmaz, az zamanda söner. Bu nedenle en kuvvetli, en parlak zaferlerimizin daha temin edilebileceği faydalı sonuçları temin etmek için iktisadiyatımızın, iktisadi egemenliğimizin sağlanması, kuvvetlendirilmesi zorunludur. Yeni Türkiye'mizi layık olduğu mertebeye çıkartmak için vakit geçirmeden iktisadiyatımıza önem vermek zorundayız. Zamanımız tamamen iktisat devridir.”*

Mustafa Kemal, İzmir'de toplanan iktisat kongresinin Erzurum Kongresi kadar önemli olduğunu, onun kadar önemli sonuçlar doğurabileceğini ifade etmiştir. Çünkü: Erzurum Kongresi de bölgeseldir ancak aldığı kararlar ulusal olmuştur.(Şahin, 2002: 32).

17 Şubat 1923 Cumartesi günü toplanan İzmir İktisat Kongresine

sanayiciler, tüccarlar, işçiler ve çiftçileri de temsilen 1135 delege katılmıştır. İzmir’de yangın çıktığı için bu sayıda katılımcı ve izleyicinin sığabileceği salon olmadığından kongre, Osmanlı Bankası’nın deposunda yapılmıştır. Kongreye, Milli Mücadele döneminde Doğu cephesi komutanlığı yapan Atatürk’ün silah arkadaşı aynı zamanda Manisa ili delegesi Kazım Karabekir Paşa başkanlık yapmıştır. Kongre, milli mücadele yıllarında Ankara hükümeti ile yeterli bağlantı kuramamış olan, Türk ve Müslüman sermaye çevrelerinin siyasi iktidar ile tanışmalarını ve kaynaşmalarını sağlamıştır.

İktisat Kongresinin iki amaçla toplandığı söylenebilir. Birincisi, tüccarların çiftçilerin, sanayicilerin ve işçilerin sorun ve isteklerinin neler olduğunu bilmek/belirlemek, ikincisi de; yabancı sermaye çevrelerine ekonominin gelecekte nasıl bir şekil alacağı konusunda ön bilgi vermek. Kısaca kongre ile Cumhuriyet kadrolarının iç ve dış sermaye çevrelerine güvence vermek istediği sonucu çıkarılabilir. (Kepenek, 1990: 33).

Kongrede alınan kararlar “Misak-ı İktisadi” ve “Çiftçi, Tüccar, Sanayici ve İşçi Gruplarına İlişkin Esaslar” olarak adlandırılan iki bölümde toplanmıştır. İlk ve ikinci bölümde yer alan kararlardan bazıları şunlardır (Yavi, 2001: 282-283):

- Yerli üretimin geliştirilmesine çalışılacak,
- Lüks ithalattan kaçınılacak,
- Ekonomik gelişmenin sağlanması için yabancı sermayeye izin verilecek.

İkinci bölümde yer alan kararlardan bazıları ise şu şekildedir:

- Reji idaresi ve yönetimi kaldırılacak,
- Tütün tarımı ve ticareti serbest olacak,
- Aşar kaldırılacak, yerine uygun bir vergi konulacak,
- Ziraat Bankası yeniden düzenlenecek,
- İhracat teşvik edilecek, lüks ithalattan kaçınılacaktır.
- Demiryolları, limanlar ve diğer ulaşım alt yapısı geliştirilecektir. Türk limanlarında kabotaj hakkı sağlanacaktır.
- Yeni bir gümrük tarifesi hazırlanacaktır
- Sanayicilere kredi vermek üzere bir Sanayi Bankası kurulacak,
- Teşvik-i Sanayi Kanunu’nun günün ihtiyaçlarını karşılar hale getirilmesi ve beş yıl sonra 25 yıl süre ile uzatılması sağlanacak,
- İşçilerin çalışma saatleri düzenlenecek ve 18 yaşından küçükler çalıştırılmayacak, haftada bir gün çalışanlara tatil olanağı verilecek,
- “Amele” kavramı yerine “İşçi” kavramı kullanılacak,
- Tüm iş gücüne sendika hakkı tanınacak.

Kongrenin kapanışında işçi grubu başkanı Aka Gündüz (Kütahya),
sanayi

grubu başkanı Selahaddin Bey (Ayvalık), çiftçi grubu başkanı Kani Bey (Manisa) ve tüccar grubu başkanı Alâiyelizade Mahmut Bey (Gediz) birer konuşma yapmışlardır. Bu kongrede dikkati çeken diğer bir konu ise işçi kadın temsilcilerinin bulunmasıdır. İzmir'den işçi kadınlar delegesi olan Rukiye Hanım da kapanışta küçük bir konuşma yapmıştır. Bunun önemi henüz yasal haklarını bile kazanamamış olan Türk kadınının üretici ve işçi olarak bu kongrede yer alması ve sesini duyurmasıdır (İnan,1972: 10).

İzmir İktisat Kongresi'nde sanayici, işçi, çiftçi ve Tüccar gruplarının önerileri karar altına alınmıştır. Yalnızca tüccar ve sanayi grupları yani işverenler, işçilerin ücretler ve çalışma şartlarının iyileştirilmesine yönelik önerilerine muhalefet etmişlerdir. Kongre sonucunda Türkiye'nin ekonomik gelişmesi için; üreticilerin korunması, ihracatın özendirilip ithalatın azaltılması, milli Türk endüstrisini oluşturma ve demiryolu inşası ve geliştirilmesi temel prensip olarak kabul edilmiştir.

2.1. 1923 – 1930 Yılları Kuruluş Ekonomisi

Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki ekonomi politikası İzmir İktisat Kongresi kararları doğrultusunda oluşturulmak istenmiştir. Fakat devlet esas olarak, özel girişim yoluyla, piyasa şartlarında sanayileşme politikası izlemiştir. Ancak bu devletin ekonomik hayata hiç katılmaması anlamını içermiyordu. Devlet özel girişimi ve girişimcileri destekleyecekti. Özel sektörün gücünün yetmediği ya da kârlı bulmadığı ve de yatırım yapmaktan çekindiği alanlarda, devlet devreye girecekti. İzlenmesi amaçlanan bu politikaya, özel sektör ağırlıklı karma ekonomik kalkınma politikası denilebilir (Şahin, 2002: 35). Bu dönemde Türkiye'de devletçi ekonomi politikalarının izlenmesinin başlıca sebepleri dünyada ortaya çıkan gelişmelerdir. Devletin ekonomiye karışmaması gerektiğini savunan klasik ekonomik görüş bu dönemde ortaya çıkan 1929 Dünya ekonomik krizini çözememiş, krizin çözüm dehası olan Keynes adres olarak devletin ekonomiye müdahalesinin şart olduğu ve talebin artırılması gerektiğini göstermiştir. 1923-29 yıllarında izlenen liberal ekonomi politikalarının başarısız olup, aynı dönemde SSCB'nin uygulamış olduğu planlı ekonomiye geçiş politikalarının başarılı olması, Türkiye'yi devletçi ekonomik modele iten diğer sebeplerdir.

2.2. Ekonomiye Genel Bir Bakış

2.2.1. Tarım

Tarım alanında yapılan en büyük devrim Şubat 1925'te Aşar vergisinin kaldırılmasıdır. Bu gelişmeyi, 1927 ve 1929' da çıkarılan yasalarla topraksız

köylülere toprak dağıtılması izlemiştir. Bu uygulama ile devletin olan tarımsal araziler topraksız ve göçmen ailelere verilmiştir. 1923-1934 yılları arasında 711.000 hektar arazi dağıtılmıştır. 1927’de genç Cumhuriyet tarım sayımı yapmıştır. Sayım sonuçlarına göre çiftçi başına düşen ekili alan miktarı ortalama 25 dönümdür. Ekili araziler tüm ülkenin %5’i civarındadır. Tahmini ekilebilir arazi ise %32’dir. Yine 1927 sayımına göre tarımda çalışan nüfus 4 milyon kişiden çoktur. Yapılan tarımın teknolojisi çok ilkeldir. 1927 sayımında 15.700 civarında tarım makinesi tespit edilmiştir. Tarımsal üretim çiftçi ailesi başına düşen ortalama 1,9 çift hayvan ile yapılmaktadır. Üretim büyük oranda “GEÇİMLİK” olarak yapılmaktadır (Kepenek, 1990: 37).

Bu dönemde bütün sektörlerde olduğu gibi, tarım sektörü de desteklenmiş ve Ziraat Bankası aracılığıyla krediler verilmeye başlanmıştır. 1924’te kredi miktarı 17 milyon TL iken 1930’a gelindiğinde 35.7 Milyon TL olmuştur. Yine bilimsel ve çağdaş tarım yapılabilmesi için Tarım okulları ve deneme istasyonları açılmıştır (Şahin, 2002: 42). 1929 yılında 1470 sayılı “Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu” ile Tarım Kredi Kooperatifleri ve örnek çiftlikler kurulmuştur.

2.2.2. Sanayi

Cumhuriyetin ilk on yılında sanayinin gelişmesi için 1923 İktisat Kongresi kararları doğrultusunda gerçekçi ekonomik adımlar atılmıştır. İlk iş olarak 1925’te Sanayi ve Maadin Bankası kuruldu. 1927’de sanayi teşvik kanunu çıkarıldı. 1927 Sanayi sayımı sonuçlarına göre 65245 dolayında işyeri tespit edilmiştir. Bu işyerlerinde toplamda 256.855 kişi istihdam ediliyordu (Kepenek,1990: 40, Şahin, 2002: 42).

Çalışanların % 43.01’i Tarım, 23.88’i dokuma, % 22.61’i maden sanayi ile makine yapım onarımında çalışmaktaydı.

1927 sayımında tespit edilen işletmelerin (Şahin,2002: 43);% 43.6’sı tütün - gıda sanayinde, % 14.3’ü tekstil, % 22.6’sı makine -metal- maden ve toprak sanayi, % 12.1’i ağaç sanayi dalında çalışmaktaydı.

Dönemin sanayi üretimi temel tüketim ihtiyaçlarını karşılayamamaktadır. Örneğin yerli şeker üretimi tüketimin sadece %14,5’ini karşılayabilmektedir. %85.5’i ise dışarıdan alınmaktadır (Kepenek, 1990: 40).

Sonuç olarak, Cumhuriyet’in ilk on yılında özellikle özel sektör eliyle sanayileşmeye öncelik veren bir politika izlenmiştir. Özel sektöre yatırım yapılması için teşvikler verilmiştir. Fakat özel sektörün yeterli sermayesi yoktur, girişimci deneyimi eksiktir.

Sanayileşme için alt yapı yetersizdir. Tüm teşviklere rağmen, ticaret ve

spekülasyon özel girişimciler için daha kârlıdır. Bundan dolayı ticari sermayeyi sanayi yatırımlarına aktarmak kolay olmamıştır (Şahin, 2002: 43). Ayrıca yabancıların belirsizlik nedeniyle yeni yatırımlar yapmamaları ve Müslüman olmayan azınlıkların savaş sonucu ülkeyi terk etmeleri de sanayi üretimini olumsuz etkileyen diğer nedenlerdir (Eroğlu, 2007: 66).

2.2.3. Hizmetler

Cumhuriyet döneminin başlangıç yıllarında kalkınmanın belkemiği olarak ulaşım hizmetleri görülüyordu. Özellikle demiryolları yapımına ve yabancı şirketlerin elinde bulunanların millileştirilmesine özel bir önem verilmiştir.

Cumhuriyet'in kuruluşunda hükümetin elinde 1734 km demiryolu varken yabancı şirketlerde 2352 km demiryolu vardır. 1924'te Anadolu Demiryollarının Devletleştirilmesi Kanunu çıkarılmıştır.

Deniz yollarına da önem verilmiş ve 1926'da Kabotaj Kanunu çıkarılmıştır. 1933'te Denizyolları İşletmesi kurulmuştur. 6 Ekim 1926'da Kayseri'de bir uçak fabrikası açılmıştır. 1929'da İstanbul-Berlin arası uçak seferleri başlamıştır. 1933'te ise yurt içi uçak seferleri Ankara-İstanbul arasında başlamıştır. Bu dönemde bankacılık faaliyetleri de artmış, 1924 yılında Atatürk'ün öncülüğü ile İş Bankası kurulmuştur. İş Bankası'nın dışında 29 banka yine kurulmuştur. 27'si küçük ölçekli, özel ve yerel bankalardır. Diğer ikisi ise; Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası ile Emlak ve Eytam Bankasıdır (Özsoylu, 2011: 39).

2.2.4. Dış Ticaret

Lozan Anlaşması'nda getirilen kısıtlamalar nedeniyle dış ticaret canlanamamıştır. Ancak konulan sürenin 1929 yılında bitmesiyle dış ticarete düzenlemeler getirilmeye başlandı. Asıl amaç; yerli üretimin özellikle sanayi üretiminin, dış ülkelerle rekabete karşı korunmasıydı. Çünkü ekonominin tarıma dayalı yapısında bir dönüşüm gerçekleşmemişti.

Sanayi henüz kurulmamıştı. Neredeyse tüm sektörlerde iç talep ithalat ile karşılanıyordu. Aşırı derece de dışa bağımlılık, dışa açık olmanın da en temel sebebiydi. İthalatta tüketim mallarının payı % 70'in üstündeydi (Kepenek, 1990: 42, Şahin, 2002: 44).

1923-1929 döneminde yapılan ithalat ve ihracatta ilk sırayı İtalya almaktaydı. Daha sonra İngiltere, Almanya, Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa gelmekteydi. İtalya'nın payının yüksek olmasındaki en önemli sebep ise Osmanlı'da yaşayan Rum azınlığın İtalya'ya yerleşmesiydi (Üzümcü vd.,2008: 76). Tablo 1'de 1923-1929 dönemi dış ticaret rakamları yer almaktadır.

Tablo 1: Dış Ticaret Verileri 1923-1929 (Bin ₺)

Yıllar	İhracat	İthalat	Fark	Dış Ticaret Hacmi
1923	84,651	144,784	-60,138	224,440
1924	158,868	193,611	-34,793	352,479
1925	192,428	241,615	-49,141	434,843
1926	186,423	234,700	-48,277	421,123
1927	158,421	211,398	-52,977	369,069
1928	173,537	223,532	-49,995	397,069
1929	152,214	256,296	-101,082	411,510

Kaynak: Ticaret Bakanlığı 50. Yıl, Ankara, 1974, ss., 48

Cumhuriyetin ilanından 1929 yılına kadar Dış Ticaret Bilançosu sürekli açık vermiştir. Bunun temel sebepleri; I. Dünya Savaşı döneminde ülkenin üretim yapan birimlerinin yıkılması, harap olması, hammaddenin yeterli olmayışı, gerekli olan hammadde ve ara malların ithalatında yaşanan zorluklardır. İkinci olarak 1907-1924 yapılan anlaşmaları sonucu yabancılara tanınan gümrük toleransları ve son olarak 1929 dünya ekonomik krizinin olumsuz etkileridir.

1924-1929 yılları arasında Almanya ve ABD'nin yeni Cumhuriyet'le ticari ilişkileri gelişti. Almanya'nın hem ithalat hem de ihracatı %13'e çıktı. ABD'nin ise ithalatı %6 ihracatı %13'tü. Sovyetler Birliği ile olan ticari ilişkiler siyasi ilişkiler kadar gelişmedi. SSCB'nin ithalatı %4 ihracatı ise %3'tü (Tezel, 2002: 166).

3. DEVLETÇİLİK

Devletçilik uygulamasını Osmanlı Türk toplum yapısında görebiliriz. Devlete hep öncelik verilmiştir. Ülkenin genel durumundan, toplumun refahından “devleti sorumlu tutan” anlayışın kökleri eskiye dayanır. Osmanlı yenileşme hareketlerinde İttihat ve Terakki döneminde devlet yönetiminde gelişme anlayışı vardır. Yine İzmir İktisat Kongresi'ne katılan tüm gruplar, kendi çıkarları ile ilgili isteklerini hep devletten beklemişlerdir (Kepenek, 1990: 56).

3.1. 1930 – 1938 Yılları Arası Devletçi Ekonomi

Cumhuriyet'in ilk yıllarında özel girişimciliğe önem veren liberal iktisat politikası benimsenmiştir, özel kesim desteklenmiştir. Devletin iktisadi hayata katılım ve müdahaleleri bu dönemde sınırlıdır. Devlet, daha çok fiziki ve

kurumsal bir alt yapı oluşturmaya çalışmıştır. İlk on yılda özellikle sanayileşme alanında beklenen başarı sağlanmamıştır. Sanayi sektöründe beklenen başarı diğer sektörlerin gerisinde kalmıştır (Şahin, 2002: 54). 1929 dünya ekonomik krizi döneminde liberal ekonomi sorgulanmaya başlanmış, kapitalist ekonomik sistemi uygulayan ülkeler bile krizden çıkmak için hükümetlerin ekonomiye müdahil olmalarını beklemişlerdir. Bu süreçte Türkiye’de devletçi bir ekonomi politikasının izlenmesi oldukça isabetli olmuştur.

1923–1930 yıllarında yaşanan süreç iki iktisadi hedefin belirlenmesine sebep olmuştur. Bunlar, ekonomik bağımsızlık ve hızlı kalkınmadır. Aynı zamanda bu iki ilkenin gerçekleşmesi özel teşebbüsün sınırsız desteklemesiyle mümkün değildir. Devlet riskli yatırımlarda öncü rol oynamalıdır (Eroğlu, 2007: 68). 1930 yılı Türk ekonomisinde bir dönüm noktasıdır. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de 1929 büyük krizi devletçi, korumacı ve müdahaleci politikalar uygulatmaya başlatmıştır. 1929’da yaşanan büyük buhran sonucunda fiyatların düşmesi Cumhuriyetin dış ticaretini etkilemiştir (Özsoylu, 2011: 41-42).

1. 1928’de 88.3 Milyon Dolar olan ihracat,
2. 1929’da 74.8 Milyon Dolar olan ihracat,
3. 1930’da 71.4 Milyon Dolar olan ihracat,
4. 1931’de 60.2 Milyon Dolar olan ihracat rakamı 1932 yılında ise 48 Milyon Dolara kadar düşmüştür.

Devletçi sanayileşme politikası sonucunda imalat ve madencilik sanayinde devletin öncü olması istenmiş ve planlama için SSCB’den teknik destek alınmıştır. SSCB’den gelen uzmanlar Türkiye’de kurulabilecek işletmelere dair bir rapor hazırlamışlardır. Hazırlanan rapor hükümet tarafından benimsenmiş ve 17 Nisan 1934’de kabul edilen ve 1934–1938 yılları arasında uygulanan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (BBYSP) uygulamaya konulmuştur (Üzümcü vd.,2008: 79).

1930 yıllarında Türkiye’de uygulanan devletçi ekonomik politikaların sebeplerini şöyle sıralayabiliriz (Özçelik ve Tuncer, 2007: 259).

1. 1923 - 1929 yılları arasında uygulanan liberal ekonomi politikalarından istenen sonuç alınmamıştır.
2. 1929 Büyük krizin dünya genelinde ekonomileri olumsuz etkilemesi,
3. SSCB’de uygulanan planlı ekonomik politikasının başarılı olması,
4. Klasik ekonomik politikaların 1929 krizini çözememesi üzerine devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini savunanların artması

3.2. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı’nın Özü

BBYSP’nin özünü şu üç madde ile özetlemek mümkündür (İnan, 1972:

16):

1. Temel hammaddesi memlekette yetişen veya kısa zamanda içeride elde edilmesi mümkün görülen sanayi ele alınmıştır.
2. Bunlar büyük sanayi ve teknik güç isteyen sanayi olduğu için kurulmaları devlete bırakılmıştır.
3. Kurulması istenilen sanayinin üretim düzeyi ülkenin ihtiyaç ve üretimiyle orantılıdır

BBYSP’inde kurulması planlanan sanayi 5 temel grupta toplanmaktaydı (Karakayalı, 2003: 77):

1. Dokuma (Pamuk, Yün, İplik)
2. Maden İşleme (Demir-Çelik, Kömür, Bakır, Kükürt)
3. Kâğıt, Selüloz ve Karton
4. Kimya (Klor, Fosforikasit, Gülyağı, vb.)
5. Taş- Toprak (Cam, Şişe, Seramik, Çimento)

İsminden de anlaşılacağı gibi BBYSP esas olarak sanayi sektörünü ele alacak, tarım ve hizmetler sektörlerini içerisine almayacaktı. 1930’lu yıllarda sanayi sektörünün GSMH içindeki payının %15 olduğu göz önüne alınırsa ekonominin %85’i bu planın dışında kalacaktı (Özçelik ve Tuncel, 2007: 260).

3.3. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı’nın Stratejik Amaçları

Yeni Cumhuriyet tarım ülkesi olma imajından kurtulmak istemiştir. Bu bağlamda BBYSP’nin stratejik amaçları şöyle özetlenebilir:

1. Hedef temel ihtiyaç maddelerini üretmektir.
2. Kurulması planlanan sanayi kollarının hammaddelerinin ülke içerisinde olmasına özen gösterilmiştir.
3. Dışa bağımlılık azaltılacaktır.

3.4. Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı

BBYSP, Devletçilik politikasının başarısıdır. Uygulamanın başarılı olmasından dolayı 1936 yılından itibaren alanında uzmanlardan oluşan bir kurula 1938-1942 yıllarını kapsayan İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı (İBYSP) hazırlatıldı. İlk planın aksine ara ve yatırım malları üretimine öncelik veriyor, ağır sanayi, demir-çelik, kimya ve makine sanayinde ilk atılımlar gerçekleştiriliyor bu alanlarda yaklaşık 112 Milyon Lira’lık yatırımı amaçlıyordu. Kendine yeterlilik konusunda birinci planın bir uzantısı gibiydi. Ancak İkinci Dünya Savaşı’nın başlaması, Atatürk’ün ölümü ve dünya ülkeleri arasında ilişkilerin kopması planın uygulanmasını engellemiştir. (Karakayalı, 2003: 78).

3.5. Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı'nın Finansmanı

BBYSP finansmanının büyük kısmı normal bütçe ödeneklerinden karşılanmıştır. Ekonomideki istikrar bozulmadan bir miktar iç borçlanma yoluna gidilmiştir. Plandaki projelerin 44 Milyon TL olabileceği tahmin edilmiş fakat 100 Milyon TL'nin üzerine çıkmıştır. Yatırımların %36'sı dokuma, %23'ü demir çelik sanayilerine yapılmıştır. Planın finansmanında 1932 – 1938 yılları arasında SSCB'den 14 Milyon TL kredi alınmış ve tamamı dokuma sanayinin kurulması için harcanmıştır. 1936'da İngiltere'den alınan 3 Milyon Sterlin kredi de Karabük Demir Çelik Fabrikasının kurulması için alınmıştır (Şahin, 2002: 63).

3.6. Planın Uygulanması

Planın uygulanması görevi Sümerbank'a verilmiştir. Sümerbank'ın dışında İş Bankası ve az da olsa Ziraat Bankası'na görev verilmiştir. Bunların dışında 1935'te kurulan Eti Bank ve Maden Teknik ve Arama Endüstrisi de madencilik alanında önemli rol üstlenmişlerdir (Şahin, 2002: 64, Karakayalı, 2003: 79).

4. 1930–1938 DÖNEMİ DEĞERLENDİRMESİ

1930–1938 yılları devletçilik ilkesinin sonuna kadar uygulandığı müdahaleci ve korumacı devletçi yıllardır. Merkez Bankası'nın kurulması, Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu, müdahaleci devletin bir anlamda ispatıdır. Devlet tüm alanlarda öncü olmuştur, daha yerinde bir tabirle, şartlar gereği olmak zorunda kalmıştır.

4.1. Tarım

Tarımda önemli yapısal gelişmeler yaşanmamıştır. Oransal olarak tarım sektörü ihmal edilmiş denilebilir. İstihdamın yaklaşık %82'sini GSMH'nin %40'nı ve ihracat gelirlerinin %80'ini gerçekleştiren bu sektöre yatırımların sadece %10'unu ayrılmıştır. Bu dönemde daha çok devletin elinde bulunan toprakların topraksız köylü ve göçmenlere dağıtımını devam ettirmiştir. Bununla birlikte bu dönemde işlenen toprak alanları yükselmiştir. 1927'de % 4.86 olan işlenmiş arazi 1934'de %10.2 ye çıkmıştır (Şahin, 2002: 69, Kepenek, 1990: 65).

Ayrıca yine bu dönemde 1932 yılında Ziraat Bankası'na bağlı kurulan Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) 1938'de bağımsız bir devlet kuruluşu olmuştur. Önceleri sadece buğday için destekleme yapan kurumun yetkileri giderek genişlemiştir (Özçelik ve Tuncer, 2007: 264).

4.2. Sanayi

Dönem boyunca sanayi üretimi önemli gelişmeler gösterdi. Devletçilik uygulamasının sanayiye yönelmesiyle sanayi ilk meyvelerini vermeye başladı. En önemli gelişme dokuma sanayinde meydana geldi. Yerli üretim, talebin %80'ini karşılayabilecek duruma geldi (Kepenek, 1990: 68). BBYSP döneminin son yıllarında sanayi sektörünün GSMH içerisindeki oranı %17'yi geçmiştir. Sanayi sektörünün büyüme hızı diğer sektörlerin üzerindedir. Kısa zamanda cam, çimento, şeker ve dokuma ürünlerinde iç talebin %80'den fazlası yerli üretim ile karşılanmaya başlamıştır (Şahin, 2002: 75).

4.3. Dış Ticaret

1930'larda hükümet dış ticareti sıkı bir kontrol ve denetim altında yaptı. 1929'da Gümrük Kanunu, 1930'da Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu ile hükümet ithalatı dilediği gibi kısıtlayıp denetleyebiliyordu (Şahin, 2002: 72).

1930-1938 döneminde ihracatın içeriğinde önemli değişme yaşanmamış yine büyük ölçüde tarımsal ürünler üzerinden yapılmıştır. İhracatta tarım ürünleri %80 ve sanayi ürünleri ise %10 civarında yer almıştır (Üzümcü vd., 2008: 88).

Bu dönemdeki en önemli gelişmelerden biri dış ticaretin Almanya'nın kontrolüne girmesidir. Almanya ile ithalatımız 1932'te %25 iken 1935-1938 döneminde %46'ya ihracatımız ise yine aynı dönemde %15'ten %44'e çıkmıştır. Türkiye 1930-1938 döneminde elde ettiği dış ticaret fazlalıkları Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan borçlarının taksitlerini ödemiş ayrıca sermayenin elinde bulunan limanlar, demir yolları, madenler, telefon, elektrik işletmeleri millileştirilmiştir (Şahin, 2002: 73-74).

5. SONUÇ

1923-1938 yılları, Osmanlı'dan kalan enkazın; yoksul ve harabeye dönmüş bir ülkenin yeniden yapılandırılması dönemidir. Tarımın ağırlıklı olduğu, sanayinin ise yok denecek kadar az olduğu, üretimin daha çok insan ve hayvan gücüne dayandığı, üretim yöntemlerinin çağdaş ülkelere göre son derece geri kaldığı bir ülkenin yeniden yükseltilmesi dönemidir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk on beş yılında devlet ekonomide hep öncü olmak zorunda kalmıştır. Zamanın şartları, kalifiye nüfusun savaşlarda kaybedilmesi, devir alınan mirasın yetersizliği, üstelik buna bir de Osmanlı'dan kalan borçlar eklenince tablo tamamen karanlık bir hal almıştır. Özel sektörün deneyimsizliği ve yeterli sermaye birikiminin olmaması da devleti ve devletçiliği zorunlu kılan sebeplerdendir. 1929 Büyük Buhran'ı ise korumacı politikaların tuzu biberi olmuş ve devlet karma ekonomik politikaları temel

politika olarak belirlemiştir. Atatürk ve kadroları bu dönemden başarı ile çıkmışlardır. Dönemin ekonomik göstergeleri bunu ispatlamaktadır. Yeni Cumhuriyet'in Osmanlı Devleti'nden devir aldığı ekonomi, 1923-1938 arasındaki gelişmelerle karşılaştırıldığı zaman, Türkiye'de zorlukların üstesinden nasıl geldiği daha iyi anlaşılır.

Atatürk ve kadroları, daha Cumhuriyet'i ilan etmeden siyasi bağımsızlığın ekonomik bağımsızlık ve kalkınma ile sağlanacağını öngörmüş ve o yolda başarı ile ilerlemişlerdir. Amaç savaşlar ile kazanılan büyük zaferi, ekonomik zaferlerle yükseltmektir.

6. KAYNAKÇA

- DİKKAYA, M. ÖZYAKIŞIR, D. ve ÜZÜMCÜ, A. (2008), *Türkiye'nin Ekonomi Politiği (1923-2007)*. Orion Kitabevi: Ankara.
- EROĞLU, N. (2007), "Atatürk Dönemi İktisat Politikaları" *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, XXIII (2):63-73.
- İNAN, A. (1972), *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı 1933*. Türk Tarih Kurumu Yayınevi: Ankara.
- KARAKAYALI, H. (2003), *Türkiye Ekonomisinin Yapısal Değişimi*, 2. Baskı, Güleç Matbaacılık, İzmir.
- KEPENEK, Y. (1990), *Türkiye Ekonomisi (Gelişimi, Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla)*. Verso Yayıncılık: Ankara.
- ÖZÇELİK, Ö. Ve TUNCER, G. (2007), "Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1) :253-266.
- ÖZSOYLU, A. (2011), *Türkiye Ekonomisi (Tarihsel Gelişimi)*. Karahan Kitabevi: Adana.
- ŞAHİN, H. (2002), *Türkiye Ekonomisi (Tarihsel Gelişimi-Bugünkü Durumu)*. Ezgi Kitabevi: Bursa.
- TEZEL, Y. S. (2002), *Cumhuriyet Döneminin İktisat Tarihi (1923-1950)*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları: İstanbul.
- Ticaret Bakanlığı (1974), 50. Yıl, Yayın No: 1, Ankara.
- YAVI, E. (2001), *Batırılan Bir Ülke Nasıl Kurtarılır? Günümüz Türkiye'sine Kıssadan Hisseler*, Yazıcı Yayınevi, İzmir.

